

# «Чернігівський beau monde, або Записки бібліографа»

**Продовжуємо публікацію розділів з цієї книги чернігівської краєзнавиці Людмили Студьонової. Книга вийшла в Чернігові у 2016 році у видавництві «Десна Поліграф».**  
**Попередні публікації з книги – в номерах 22 і 25, 28, 29 нашої газети.**

## Більше, ніж дружба

Усе почалося у Петербурзі, в перші дні нового 1892 року. Тоді в столиці імперії відбувалися гастролі трупи Марка Кропивницького, прямою якою була актриса Марія Заньковецька. На одній сцені з нею грав Микола Садовський. Вони були невідчужимим подружжям. У 1897 році Марія Костянтинівна розірвала церковний шлюб з першим чоловіком, взявши на себе всю провину. За тодішніми законами таке зізнання назавжди позбавляло її права вийти заміж удружля – за Миколу Карповича Садовського.

Ця талановита пара донесла до російського глядача українське слово, яке, за словом Садовського, «залунавши в столиці, зворушило все її суспільство». А видавець, театральний критик і драматург Олексій Сергійович Суворін у книзі «Хохлы и хохлушки» захоплено писав, що до Петербурга приїхала видатна трупа, бо там такі великі таланти, як пан Кропивницький і пані Заньковецька. Олексій Суворін подивився практично всі вистави, в яких була зайнята Марія Костянтинівна. Оцінюючи гру актриси у спектаклі «Назар Стодола», він писав: «Голос г-жи Заньковецької – обширний приятного тембра, напоминающий голос Сары Бернар, но более свежий и чистый. Она очень мило поет, что для актрисы – необходимое условие. Вообще это одна из тех немногих актрис, которые с первого же слова на сцене говорят вам о своем выдающемся таланте и его свежести, незапятнанной никаким подражанием кому бы то ни было».



Величезне враження на Олексія Сергійовича справила Марія Костянтинівна своєю грою у виставі «Наймичка». І рецензент не втримався: «Я не видал на руской сцене наивность девушки так изумительно переданную, как это делает г-жа Заньковецкая. <...> Черты лица г-жи Заньковецкой выразительны и подвижны, фигура стройная и красивая, очень сценичная. <...> Нет такой актрисы на

русской сцене, как г-жа Заньковецкая».

Марія Костянтинівна почала бувати в домі Суворіних. З Ганною Іванівною, дружиною Олексія Сергійовича, вони стали подругами. Одного разу вона попросила Марію Костянтинівну прочитати монолог Луїзи із п'єси Шекспіра «Підступність і кохання». В кімнаті нікого не було. Двері завішані порт'єрами.

Коли монолог закінчився, пролунали гучні оплески. Порт'єри розсунулися, і вийшло кілька чоловіків, як виявилось, письменників. Їх запросила дружина Суворіна. Там був Антон Павлович Чехов. Він захоплено дивився на актрису. Поцілував руку і сказав, що обов'язково напише для неї п'єсу. Чехов виглядав здоровим, мав широкі плечі і високий зріст. Важко було тоді навіть припустити, що він загине від сухот.



Листи Антона Павловича до різних осіб переконують, що знайомство із Заньковецькою справило на нього велике враження. Але своє справжнє ставлення до Марії Костянтинівни він ховав за жартівливо-насмішкуватими словами.

4 січня 1892 року Чехов писав з Петербурга до свого приятеля, полтавського поміщика Олександра Івановича Смагіна: «Вчера до четырех утра ездил по всяким Аркадиям и наливал себя шампанским; со мной ездила хохляцкая королева Заньковецкая, которую Украина не забудет. Она очень симпатична».

Марія Костянтинівна у перші дні знайомства не здогадувалась, що письменник хворіє на сухоти. Не знала вона і того, що лікарі порадили йому пом'якшити клімат, і тому Антон Павлович розпочав переговори про купівлю садиби у Сорочинцях на Полтавщині. Проте незабаром його повідомили, що маєток (Чехов називав його хутором) уже не продається. От і змушений був Антон Павлович розповісти Марії Костянтинівні про цю неприємність. Заньковецька заспокоїла його і пообіцяла пошукати щось придатне в Чернігівській губернії. На знак згоди письменник запропонував їй поїхати кататися з крижаної гірки.

Згодом Заньковецька писала своїй подрузі, теж актрисі,

Наталії Михайлівні Богомолец-Лазурській: «Я ніколи не спускалася з гір на санках і не уявляла, як запаморочливо це впливає на новаків. Моїм супутником був Чехов...»

Антон Павлович все повторював, що їй необхідно перейти на російську сцену, аби не замикає талант у вузькі рамки. Обіцяв написати п'єсу, де для неї буде роль, виключно українською мовою.

У середині січня 1892 року Чехов у справах виїхав у село Біла Нижегородської губернії. Перебуваючи там, письменник не переставав думати про Заньковецьку. В листі до своєї доброї приятельки з Сум Наталії Лінтварьової 18 січня 1892 року він писав: «Можэтэ себэ представить, я познакомился с хохляцкой королевой, которую Украина не забудет. Она тоже хлопочет насчет хутора – хочет, чтобы я купил около нее в Черниговской губернии. Барыня веселая».

І знову цей насмішкуватий тон – «барыня веселая», за яким криється його почуття до актриси.

Повернувшись із Нижегородської губернії до Москви, Чехов знову зустрічається із Заньковецькою, яка своєю грою брала у полон і московську публіку. Марія Костянтинівна розповідала Наталії Михайлівні Богомолец-Лазурській: «Чехов дуже добре ставився до мене, дорожжє моїм товариством. Я часто бачилася з ним у Москві, він любив розмовляти зі мною, навідував мене, коли я нудьгувала, говорив, що в мене «красива душа», і ще багато милого, щирого, чеховського».

Про свої відвідини актриси Антон Павлович розповідав у листах до Олександра Івановича Смагіна. Той відверто вважав, що Чехов закохався. Антон Павлович 26 січня 1892 року відповів приятелю у тому ж насмішкуватому тоні: «Дела насчет хутора идут вяло. Теряемся в неизвестности и падаем духом. У Заньковецкой я давно уже не был и поэтому, милостисдарь, Ваши намеки являются гнусной клеветой, за которую Вы мне ответите. Ведь я ни одним словом не намекал на Ваши отношения к Лешковской? Вы влюблены в Лешковскую, я же между тем бываю у Заньковецкой только как простой знакомый и почитатель таланта. Завтра поеду к ней справить насчет хутора; она кое с кем переписывается и рекомендует мне Черниговскую губернию, где по ее словам много продажных хуторов и где, кстати сказать, нет рек, а одни только пруды».

Купівля хутора була гідним приводом для зустрічі з Заньковецькою. В грудні 1892 року вони знову зустрілися в Москві. Чехов намагався розважити Марію Костянтинівну, коли побачив її чудові очі за смученими. Зайшли туди, де виступали шансонетки. Тільки вони почали розводити ручками і підіймати ніжки, як пізніше згадувала актриса, їй стало ще важче і вона заплакала.

Антон Павлович заспокоював Марію Костянтинівну, заспокоював, а у самого по обличчю сльози течуть. Залишили цей веселий заклад і заспокоїлись. Антон Павлович довго жартував з того, як Заньковецька із Чеховим пішли розважатись до Омона і що з цього вийшло.

Заньковецька виїхала в Україну. Чехов продовжував займатися купівлею хутора. Він усе ще сподівався на допомогу Марії Костянтинівни. Але гастролі відбирали багато часу.

Антон Павлович лікувався в Криму і за кордоном. Деякий час жив у Сумах, у Наталії Лінтварьової. Біографи письменника кажуть, що він по лінії батька мав українське коріння. Про це побічно засвідчує лист письменника до приятеля і московського поміщика Олексія

Сергійовича Кисельова від 15 лютого 1888 р.: «Но мать и батька, как дети, мечтают о своей Хохландии. Отец ударился в лирику и категорически заявляет, что ему ввиду его преклонных лет хотелось бы «проститься» с родными местами...».

Йшлося про майбутню літню поїздку в село Луки поблизу Сум, де Чехови наймали дачу у поміщиків Лінтварьових, дочка яких Наталія Михайлівна стала близьким другом Антона Павловича.

Спостерігаючи за побутом українців в її маєтку, ловив себе на думці, що всі жінки нагадують йому Заньковецьку.

Хутір все-таки Чехов придбав, але під Москвою. Меліхово нині відоме кожному, хто любить і шанує письменника. Антон Павлович не сподівався прожити тут усе життя. В листі до Лінтварьової з Меліхово 6 квітня 1892 року він писав: «По ночам у нас кричат совы, предвещая скорую продажу нашего имения с аукциона. Купил я имения на таких условиях, что аукцион сей есть отнюдь не плод моей мнительности. Когда же он, т. е. аукцион состоится, то я перееду на жительство в Нежин, где куплю себе дом и буду солить огурчики».

Однак аукціон так і не відбувся. В тому ж листі Чехов з гіркою зізнався: «Знаете, я чуть было не купил имения в Черниговской губернии недалеко от Бахмача. Заньковецкая сватала. Если бы не купил на севере, то наверно купил бы около Заньковецкой». А Суворіну Антон Павлович написав, що Малоросія тепер – тую-тю. Зрада! А що стосується хохлів, то всі жінки йому нагадують Заньковецьку, а всі чоловіки Панаса Садовського. Імовірно, Чехов мав на увазі або Миколу Карповича Садовського, або Панаса Карповича Саксаганського – обидва брати Тобілевичі, українські актори.

Доля розвела їх. Однак Чехов слідував за творчим життям Заньковецької, переконаний у тому, що Марія Костянтинівна – страшна сила. Тільки вона не на своєму місці. А велика українська актриса говорила про нього, що то «дивовижної чистоти душевної була людина».

## Пам'яті Людмили Студьонової



Колектив Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Софії та Олександра Русових з глибоким сумом сповіщає про раптову смерть 3 березня нашої колеги – Заслуженого працівника культури України, відомої чернігівської бібліотекарки-бібліографа, дослідниці, журналістки, публіцистки

Людмили Студьонової.

Пані Людмила народилася 20 січня 1942 року в Іркутську, де проходив службу її батько, офіцер-прикордонник Валентин Васильович. Після демобілізації батька сім'я Студьонових переїхала на батьківщину мамі, Софії Семенівні, в Чернігів, де в 1959 році Людмила закінчила середню школу № 17. 1960 року дівчина стала студенткою Московського державного бібліотечного інституту. Тут вона здобула гарну гуманітарну освіту і професію бібліотекаря-бібліографа вищої кваліфікації.

Її трудовий шлях розпочався 1 жовтня 1965 року в Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Людмила Валентинівна разом із досвідченим бібліографом Ольгою Летошко стояла біля витоків створення краєзнавчої картотеки, яка згодом перетворилася на Зведений краєзнавчий каталог, що наразі є гордістю бібліотеки і базою для наукових досліджень користувачів.

Наприкінці 1960-х рр. Людмила Студьонова брала участь у збиранні матеріалів для Чернігівського тому серії видань «Історія міст і сіл Української РСР».

На початку січня 1974 року бібліотека переїхала в історичну будівлю, де розміщена і нині. У складі новоствореного інформаційно-бібліографічного відділу працював кабінет краєзнавства, який очолила Людмила Валентинівна. А з 1 січня 1994 року Людмила Студьонова стала завідувачкою створеного в бібліотеці відділу краєзнавства.

За майже шістьдесят років роботи Людмилою Валентинівною було укладено сотні бібліографічних покажчиків з питань краєзнавства. Це щорічні видання «Знаменні і пам'ятні дати по Чернігівській області за ... рік», «Література про Чернігівську область за ... рік», покажчики з історії населених пунктів нашого краю. За її участю було започатковано серію бібліографічних посібників «Письменники Чернігівщини», «Історики та краєзнавці Чернігівщини» та інші видання.

Пані Людмила багато років досліджувала історію створення громадської бібліотеки в Чернігові. Результатом цієї праці став історичний нарис «Духовна скарбниця краю: від громадської – до універсальної наукової бібліотеки» (2002).

Людмила Студьонова – авторка низки видань із історії Чернігівщини, серед яких «Заклинання сліду» (1995), «Чернігівки в житті славетних» (1996), «Чернігівські князі, полковники, губернатори» (1998), «Чернігівське повітве земство: сторінки історії» (2003), «Ось де, люди, наша слава» (2004), «Долі, обпалені війною» (2005), «Слідами Чернігівського підпілля» (2007), «Право на безсмертя» (2011). А у книзі «Чернігівський Beau monde, або Записки бібліографа» (2016) ідеться про культурно-мистецьке життя Чернігова другої половини 60-х – 90-х рр. XX ст. У 2021 році з книгою нарисів «Чернігівські силуети» (2020) Людмила Студьонова стала лауреаткою престижної літературно-мистецької премії імені Леоніда Глібова.

Людмила Студьонова входила до авторських колективів багатьох краєзнавчих видань, зокрема «Почесні громадяни Чернігова», «Чернігівщина краєзнавча», «Дзвони пам'яті», «Село над Десною – Шестовиця», «Реабілітовані історією», «Пакуль поживемо тут», «Наш Тичина». Її краєзнавчі розвідки публікували часописи «Сіверянський літопис», «Літературний Чернігів», «Гарт», «Сіверщина» та ін.

Відданість справі й чудові популяризаторські здібності Людмили Студьонової стали у пригоді при створенні у бібліотеці клубу «Краєзнавець».

Протягом багатьох років Людмила Валентинівна брала активну участь у громадському житті бібліотеки. Вона – засновниця, авторка, режисер та художній керівник нашої театральної студії «БІБЛІОБУС», результатом творчості якої стали десятки літературно-музичних композицій, поетичних вистав.

За значний внесок у розвиток краєзнавчого руху у березні 2018 року вона отримала почесне звання «Заслужений працівник культури України».

Пішла із життя людина-енциклопедія, пішла епоха... Але її науковий і творчий доробок залишився у спадок нащадкам. Збережімо ж його!

**Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових**

Людмила Студьонова багато років була читачкою і передплатницею нашої основної газети «Світ-інфо» і додаткового видання – газети «Струна». Тут було надруковано багато її цікавих публікацій. А задана книга «Чернігівський Beau monde, або Записки бібліографа» останнім часом друкувалася цілими главами, в обох газетах.